

8. KRIMINOLOGICKÁ PSYCHOLÓGIA

ÚVOD

Kriminologická psychológia je súčasťou forenznnej psychológie. Forezná psychológia je aplikovanou disciplínou systému psychologických vied a zároveň patrí do skupiny forezných disciplín právnych vied. Táto skutočnosť ovplyvňuje aj obsah kriminologickej psychológie. Zároveň však, toto pododvetvie zo zorného uhla psychológie rieši obsahové problémy, ktoré patria významnej spoločenskej vede – kriminológii.

Kriminológia podľa G. Kaisera (1994) je usporiadaný celok empirického poznania o zločine, zločincovi, negatívnej sociálnej „nápadnosti“ a o kontrole tohto správania. Pole jej vedeckej činnosti, ako dodáva G. Kaiser, možno výstižne charakterizovať troma základnými pojmami: zločin, zločinec a kontrola zločinnosti. K nim sa rovnako priradujú záujmy obeť a prevencia kriminality.

Kriminológia ako veda o zločine potrebuje okrem iného, aj psychologickú analýzu kriminálneho správania. Kriminologická psychológia má potrebné nástroje na to, aby objasnila psychologické stránky kriminality, zároveň aj delikvencie a negatívnych spoločenských javov. Forezná psychológia (pozri napr. L. Čírtková 1994, 2004) poukazuje na skutočnosť, že finálnym produktom empirického výskumu kriminologickej psychológie, sú rôzne psychologické teoretické koncepcie objasňujúce kriminálne správanie. Táto skutočnosť predstavuje vážny dôvod na to, že kriminologická psychológia je dominantne spojovaná so psychologickou teóriou kriminálneho konania.

Ak vychádzame z toho, že kriminologická psychológia je stelesňovaná psychologickou teóriou kriminálneho správania, neznamená to, že ide o čisto teoretickú záležitosť. Existuje tu zaujímavá sprostredkovaná väzba na prax. Teoretické koncepcie kriminologickej psychológie sa uplatňujú v systéme psychologických služieb v penitenciárnej a postpenitenciárnej oblasti, v expertíznych stanoviskách a v tvorbe trestnej politiky štátu.

Obsah kriminologickej psychológie zaznamenal a zaznamenáva dynamický rozvoj. K najviac rozpracovaným témam patrí osobnosť páchatel'a a jej podiel na vzniku sociálneho zlyhania (kriminality). Druhý blok tém jej obsahu tvorí motivácia kriminálneho správania. V súčasnosti sa kriminologická psychológia stále častejšie zaujíma aj o osobnosť obeť, o jej vzťah s páchatel'om, o viktimgénne faktory a dynamiku prežívania ujmy.

1. OSOBNOSŤ PÁCHATEĽA

1.1. PSYCHOLÓGIA OSOBNOSTI A OSOBNOSŤ PÁCHATEĽA

Osobnosť páchatel'a trestnej činnosti púta mimoriadnu pozornosť kriminologickej psychológie. Pojem osobnosť pochádza z latinského slova persona. Maska antického herca zvyčajne zdôrazňovala charakteristické vlastnosti roly, ktorú hral. Kriminálne činy, napr. lúpeže v bankách nás upozorňujú, že maska zároveň skrýva skutočnú tvár páchatel'a. Preto odhalenie osobnostných vlastností páchatel'a trestných činov, umožňuje hlbšie preniknúť do ich podstaty a príčin realizácie trestného činu. V súčasnej dobe existuje veľké množstvo definícií či názorov na definíciu osobnosti. Podľa Tardyho (1964): Osobnosť je individuálna jednota človeka, je to jednota jeho duševných vlastností a dejov, založená na jednote tela a utváraná a prejavujúca sa v jeho spoločenských vzťahoch. Pri rozbere tejto a ďalších definícií je možné postrehnúť určité spoločenské znaky, ktoré je možné využiť ako teoretický základ pri uvažovaní o osobnosti páchatel'a trestných činov. Ide o nasledovné znaky: integritu, celistvosť psychických štruktúr, ktorými je osobnosť určená; individuálnosť (jedinečnosť) ich rozvoja, usporiadania a prejavu; spätosť psychického s fyzickým, resp. fyziologickými; spoločenská podstata osobnosti; úsilie aktívneho začleňovania sa do okolia (prírodného, osobitne spoločenského).

Osobnosť páchatel'a obsahuje všetky charakteristiky vymedzenia osobnosti, ktoré poznáme z psychológie osobnosti. Toto vymedzenie osobnosti sa vyznačuje integritou (celistvosťou) psychických štruktúr, jedinečnosťou (neopakovateľnosťou), spätosťou biologického s psychickým a sociálnou podstatou. K tomu pristupujú zvláštnosti životnej cesty osobnosti (jej psychického vývoja).

Vyššie uvedené znaky, ktoré obsahuje všeobecná charakteristika osobnosti svedčia o tom, že práve ona vyjadruje a len ona umožňuje individuálnu transformáciu vplyvu okolitého prostredia. To tiež znamená, že osobnosť je jednoznačne zložitý, zladene fungujúci systém v sociálnom poli a nie iba štruktúra. Toto tvrdenie vychádza z poznania, že osobnosť je rôzne diferencovanou jednotou vnútorných determinácií (daností a možností ľudských indivíduí) a vonkajších pôsobení (podmienok života a vplyvov spoločnosti) dotváraných psychickou reguláciou. Táto charakteristika predpokladá tak aktivitu osobnosti samotnej, ako aj dynamiku zložito štruktúrovaného životného prostredia (rovina makro, mezo a mikro prostredia).

Tieto charakteristiky vysvetľujú i nasledujúcu skutočnosť: Výskumy intenzívne zaoberajúce sa osobnosťou páchatel'a zistili niektoré spoločné znaky pre každú skupinu

trestných činov. Zároveň však konštatovali, že neexistuje globálna osobnostná štruktúra, ktorá by bola typická pre páchatel'a trestného činu a ktorá by ich odlišovala od nepáchatel'ov trestných činov. Odlišnosti v páchaní trestných činov zrejme nemožno hľadať len v stabilných štruktúrálnych prvkoch osobnosti. Zvýšenú pozornosť zasluhuje dynamika zvnútorňovania a osvojovania si vplyvom exogénnych činiteľov (prostredie, výchova) v týchto štruktúrach a následne ich reálny odraz v psychickej regulácii určitého trestného činu.

K najviac frekventovaným zložkám psychickej štruktúry osobnosti aj u osobnosti páchatel'a patria: motivácia a zameranosť, schopnosti, charakter a temperament.

S dynamikou zvnútorňovania exogénnych činiteľov je najvýraznejšie spojená otázka **motivácie**. Ide o intrapsychický proces, ktorý vyvoláva (popríklad zosilňuje alebo zoslabuje), udržuje a zameriava aktivitu človeka. Práve na jeho základe sa utvára zložitá osobnostná dimenzia – zameranosť osobnosti, kde vlastne dochádza ku kumulácii dominujúcich motívov. Práve tieto sa najvýraznejšie prejavujú v sociálnych vzťahoch človeka, v jeho životných cieľoch a spôsoboch ich realizácie. Tento proces neobchádza ani osobnosť páchatel'a.

Zamyslite sa nad výsledkami psychologického výskumu:

Motivácia výkonu súčasných páchatel'ov krádeží vlámaním do bytov sa v podstate neodlišuje od motivácie výkonu bežnej populácie. Rozdiel je však v tom, že jej zameranosť je protispoločenská. Aj u bytových zlodějov sa z hľadiska ich motivácie uplatňujú viaceré motívy objavujúce sa v príprave a realizácii akejkoľvek ľudskej činnosti. Aspekt výkonového správania je podľa našich zistení umocňovaný tým, že zloději považujú bytovú krádež, akokoľvek to znie paradoxne, za svoju prácu, ignorujú spoločenské normy v pohľade na ňu, pričom jej kladný výsledok vyžaduje od nich tvrdé a nebezpečné aktivity, v ktorých je stále niečo tajomné a neočakávané. Prejavujú značnú aspiráciu v zmysle vysokých požiadaviek na svoju „prácu“ a napriek jej častej náročnosti a nebezpečnosti len ťažko vedia prestať. Nerobia si prílišnú starosť o budúcnosť, orientujú sa na aktuálnu situáciu a úspech v následnej akcii. (Dianiška, G. a kol.:1999, s. 91 – 94)

Dôležitú úlohu v činnosti páchatel'a zohrávajú jeho **schopnosti**. Sú predpokladom úspechu či vysokého výkonu v jeho protispoločenskej činnosti. Kľúčovú pozíciu medzi všeobecnými schopnosťami zaujíma všeobecná rozumová schopnosť čiže inteligencia. Táto schopnosť umožňujúca riešiť nové situácie preniknutím k ich podstate, účelne konať a vyrovnávať sa so zmenami prostredia odjakživa pútala najväčšiu pozornosť výskumníkov osobnosti páchatel'a. Na počiatku minulého storočia bol v rámci mnohých výskumných štúdií zisťovaný abnormálny a veľký výskyt rozumovo zaostalých jedincov v delikventnej populácii. Z tejto skutočnosti sa začal mylne vyvodzovať záver, že mentálna zaostalosť je kauzálnym faktorom delikventného správania. Postupne sa stále viac potvrdzovalo, že prvé práce o vzťahu medzi delikventným správaním a inteligenciou vyšli z nesprávnych predpokladov a tento vzťah sa posúval na reálnejšiu platformu.

Zamyslite sa nad výsledkami psychologického výskumu:

Intelektový potenciál ako základný faktor v správaní sa páchatel'ov krádeží vlámaním do bytov sa podieľal aj na konečnom dozretí a uskutočnení delikventnej aktivity. Zistený intelektový potenciál súvisí s vývojom všeobecného kognitívneho rámca osobnosti vlamača, ktorým, ako potvrdili kriminologické zistenia, smeruje aj charakter a spôsob jeho sociálneho prispôsobenia. Dosiadnutá minimálne (IQ-67) a maximálna (IQ-130) hodnota intelektového potenciálu svedčí o tom, že predstava o páchatel'ovi krádeží vlámaním do bytov ako osobnosti s podpriemernou inteligenciou prestáva v súčasných pomeroch už platiť. Rozpätie a priemer zisteného intelektového potenciálu väzňov – vlamačov skôr naznačuje, že páchatelia sa v tomto znaku nijak neodlišujú od priemeru bežnej populácie. Trest si odpykávajú ako páchatelia s podpriemerným, tak i priemerným a nadpriemerným intelektovým potenciálom. Páchatel' tohto závažného trestného činu akoby splynul s bežnou populáciou. Rastúci objem tejto trestnej činnosti, ako i vynaliezavosť foriem a metód spáchania tohto činu svedčí, že sa do nej zapájajú ľudia s najrôznejšou a stále viac i s vyššou úrovňou intelektuálneho potenciálu

(Dianiška, G. a kol.: s. 89 – 91)

Charakter každej osobnosti predstavuje podstatnú regulačnú konštantu, odrážajúcu jej vzťahy k spoločnosti, druhým ľuďom, práci a sebe samému. Významne ovplyvňuje aj vôľové úsilie každého človeka. Temperament v úzkej nadväznosti na ostatné štrukturálne prvky dynamizuje psychickú činnosť, tým významne ovplyvňuje silu reakcií každej osobnosti (teda aj páchatel'a) na vonkajšie podnety i schopnosť ovládnuť vlastné prežívanie a správanie.

Pohľad cez prizmu uvedených skutočností už v minulosti priniesol poznanie, že osobnosť páchatel'a v porovnaní s osobnosťou bežného občana charakterizuje spoločenská neprispôsobivosť a nebezpečnosť. Tá pochopiteľne môže byť umocnená vlastnosťami, ktoré sa opierajú o endogénny zdroj vzniku (dedičnosť, vrozenosť), utvárania a fungovania osobnosti. Osobnosť páchatel'a má značné problémy v oblasti sebautvárania a sebakontroly.

Narušitelia práva a etických noriem všeobecne sú často dosť výrazní v oblasti emocionálnej lability, impulzivity, spontánnej a reaktívnej agresivity, dobrodružnosti, neznášanlivosti, pohotovosti k riziku, v negatívnom sebahodnotení a zníženej sebakontrolle. Zložitejšiu podobu a polohu nadobúdajú tieto vlastnosti u osobností recidivistov kde nedošlo k potrebnej interiorizácii vplyvov exogénnych činiteľ'ov ani k využitiu vlastnej individuálnej kapacity pre pozitívnu zmenu životnej cesty.

Zamyslite sa nad výsledkami psychologického výskumu:

Výsledky dotazníka EPQ-R (Eysenckov osobnostný dotazník pre dospelých) nám umožnili charakterizovať páchatel'a krádeží vlámaním do bytov nasledovne: bytový zlodej je extrovert, nijak sa nelíšiaci od bežnej zdravej populácie, nízka hodnota jeho psychotizmu (miery zatvrdilosti) nečiní z neho nekonvenčnú osobnosť, ktorá by sa odlišovala od okolitej spoločnosti. Ani v škále návykovosti neprekračuje obvyklé štandardy priemernej populácie. Odlišnosti treba hľadať vo zvýšenej miere spontánnej agresivity, impulzivity, sociálnej neovládateľnosti a konformity so skupinami kriminálnikov. Lož uplatňuje predovšetkým ako tiesňovú clonu, ktorá má chrániť plánovanie a uskutočnenie deviantnej činnosti. Rád riskuje napriek striedaniu pozitívnych a negatívnych psychických stavov, neobáva sa nebezpečenstva, vie regulovať stavy znepokojenia a rozrušenia. Socializácia a pocit viny za dôsledky jeho činnosti sú pre neho veľkou neznámou.

(Dianiška, G. a kol.: s. 94 – 98)

Vyššie uvedené výsledky výskumu osobnosti bytových zlodejov svedčia o potrebe prekonať niektoré zaužívané či jednostranné pohľady psychológie a kriminológie na túto

problematiku. Zdá sa, že tvrdenie, ktoré uvádzajú L. Čírtková a F. Červinka v učebnici „Forenzní psychologie“ (1994, s. 154) má dôležitý metodologický význam pre ďalší výskum osobnosti páchatel'a. Spomínaní autori podčiarkujú, že predstava o absolútnej, zásadnej a trvalej odlišnosti osobnosti páchatel'a od nekriminálnej väčšiny je prekonaný mýtus forenznej psychológie a dodávame aj kriminologickej psychológie.

1. 2. PROCESUÁLNY A ŠTRUKTURÁLNY PRÍSTUP K PÁCHATEĽOVI TRESTNEJ ČINNOSTI

Psychológia osobnosti vytvára pre skúmanie osobnosti páchatel'a v kriminológii široký priestor. Umožňuje sa dívať na tento problém z rôznych hľadísk a vyžaduje klásť najrôznejšie otázky. Objektom pozornosti môže byť nielen **štruktúra osobnosti** (tak ako bolo naznačené v predchádzajúcom bode), ale aj **dynamika osobnosti** (výklad prežívania a správania človeka). Nemožno zabúdať taktiež na problematiku psychického vývinu osobnosti.

Procesuálny (dynamický) prístup skúmania osobnosti páchatel'a je spojený s psychológiou kriminálneho správania. Sústreďuje sa na analýzu a výklad psychických dejov, ktoré zažíva páchatel' pred, v priebehu a po spáchaní trestného činu. Pretože ide o špecifickú činnosť a kriminálnu osobnosť, nezaobera sa ňou psychológia osobnosti priamo. Túto problematiku bezprostredne rozpracováva pododvetvie forenznej psychológie – kriminologická psychológia. Využívajú sa i poznatky ďalších pododvetví systému forenznej psychológie – kriminalistickej, súdnej, penitenciarnej a postpenitenciarnej psychológie.

I keď sú medzi jednotlivými koncepciami názorové rozdiely, došlo k určitej zhode v potvrdení znakov, ktoré sú príznačné pre kriminálne správanie. Znak napr. uvádza L. Čírtková a F. Červinka v učebnici „Forenzní psychologie“ (1994, s. 151). Osobnosť páchatel'ov charakterizuje a do určitej miery aj od bežnej populácie odlišuje:

- sklon k bezprostrednému, bezodkladnému uspokojovaniu potrieb (t. j. nezdržanlivosť)
- sklon k subjektivizácii a relativizácii morálnych a právnych noriem (t. j. egocentrizmus),
- pozmenené handicapované motivačné pochody v rôznej podobe, napr. preskakovanie určitých fáz rozhodovania (t. j. impulzivita), nefungujúce vnútorné zábrany (t. j. charakterové defekty), neutralizácia dôsledkov správania (odmietnutie obeti, bagatelizovanie spôsobenej ujmy) a pod.

Tieto zistenia sú zaujímavým príspevkom v metodológii forenznopsychologických výskumov a umožňujú hľadať nové postupy poznávania osobnosti páchatel'a aj v rámci kriminológie.

Procesuálny prístup vyžaduje odpoveď na nasledovnú otázku: „Ako dospieva jedinec k psychickej pripravenosti konať kriminálnym spôsobom?“ Odpoveďou je analýza jeho psychických procesov, stavov a vlastností, ktoré aktivizujú trestnú činnosť, udržiujú ju v chode a vtlačajú jej konkrétnu podobu.

Zamyslite sa nad psychologickými javmi, ktoré sú v pozadí kriminálneho správania:

Výskum pod vedením R. R. Hazelwooda a J.A. Douglasa uskutočnený na objednávku FBI analyzoval osobnosti 36 páchatel'ov bizarných sadistických vražd. Tieto vraždy vo svojom spôsobe správania vykazovali nápadný sexuálny podtext (napr. útoky na genitálie, posmrtné znetvorenie obetí a pod.). Ukázalo sa, že kriminálne konanie bolo pripravované agresívnym prebujneným fantazírovaním a nie sexuálnou potrebou v zmysle aktivizovanej túžby po sexuálnom uspokojení. Podľa štúdie FBI ide o páchatel'ov, ktorí dlho pred činom spriadajú sadistické predstavy a fantázie, ktoré im prinášajú uspokojenie.

(Čírtková, L., Červinka, F., 1994, s. 152)

Procesuálny prístup k osobnosti páchatel'a sa teda nezaobíde bez hlbšieho vzhľadu do psychických javov sprevádzajúcich trestný čin. Kriminálne správanie, okrem vyššie uvedených psychických procesov môže byť motivované aj hostilitou (nepriateľstvom), túžbou po moci (byť silným a mocným, ovládať obeť) a pod.. V anamnéze takýchto páchatel'ov často dominuje nepriateľská atmosféra v rodine a nespravodlivé výchovné praktiky. Často sa tu vyskytuje fyzické alebo psychické týranie a sexuálne zneužívanie. Dieťa v takejto atmosfére a pri takýchto činoch sníva, uniká do sveta bizarných fantastických predstáv. Pocit bezbrannosti, bezmocnosti je nahradzovaný predstavami o vlastnej sile a moci, ktorá môže priniesť uznanie spoločnosti. A. H. Maslow dávnejšie upozorňuje: Čím vyššia neistota existuje v rovine potrieb „byť človekom“ (sociálne potreby, istota a bezpečnosť), tým výraznejšie vystupuje rovina „byť lepším“ ako kompenzácia (postavenie, moc, uplatnenie, uznanie).

Štrukturálny prístup kumuluje v tvorbe **typologických koncepcií**. Pri hľadaní odpovede na otázku, či sa páchatelia vyznačujú určitými psychickými zvláštnosťami v porovnaní s nepáchatel'mi, sa určité vlastnosti združujú do určitých skupín. Medzi najznámejšie typológie, ktoré sú prezentované oddávna v psychológii osobnosti, a z ktorých vychádza aj kriminologická psychológia a kriminológia, patrí **typológia E. Kretchmera** a **W. H. Sheldona**. Tieto typológie vychádzajú z telesnej konštitúcie a predpokladajú jej prepojenosť s psychickým založením osobnosti. V súvislosti s osobnosťou páchatel'a na základe typologických zvláštností, uvažujú aj o konkrétnej podobe kriminálneho správania.

Konštitučná typológia E. Kretchmera a typológia W. H. Sheldona

Autor	Telesný konštitučný typ	Psychický typ
Kretchmer	<u>PYKNIK</u> stredná výška tela, okrúhla hlava, zavalitosť, krátke čelo, mäkké svalstvo, okrúhle a široký obličaj	<u>CYKLOTÝMNY</u> realistický, pevný, prispôsobivý (životný situáciám), spoločenský, citovo prístupný, srdečný, prirodzený, otvorený, dôverčivý, prevažne dobrá nálada, praktik, pôžitkár, zmierlivý, znášavlivý
Sheldon	<u>ENDOMORFNÝ</u> prevaha zaokrúhlených tvarov, náklonnosť k obezite	<u>VICETÓNNY</u> spoločenský, pomalšie reagujúci, uvoľnený, znášavlivý, pohodlný (dôraz na telesné pohodlie)
Kriminálne správanie: podvody, ale aj násilné trestné činy		
Kretchmer	<u>ASTENIK</u> (leptosom) štíhly, úzke ramená, plochý hrudník, tenké dlhé údy so slabým svalstvom, pozdĺžny obličaj, skôr menšia hlava, ostrý profil, výraznejšia kostnatosť	<u>SHIZOTÝMNY</u> citovo chladný, ale i nadšený, húževnatý až fanatický, činný aj nečinný, zahľadený do seba, uzavretý pred spoločnosťou, neprístupný, dôsledný, systematický, jednostranný, disciplinovaný až asketický
Sheldon	<u>EKTOMORFNÝ</u> slabý rozvoj telesných štruktúr, krehkosť, útlosť, jemnosť tela a tenké končatiny	<u>CEREBROTÓNNY</u> racionálny, rýchle reagujúci, citovo zdržanlivý, samotársky, vzťahovačný
Kriminálne správanie: Drobná majetková kriminalita		
Kretchmer	<u>ATLET</u> silne vyvinuté kosti a svalstvo, široké ramená a hrudník	<u>EPITÝMNY</u> (viskózny) vnútorne vyrovnaný až flegmatický, húževnatý, málovravný, nedostatok fantázie a citu, primerane aktívny a spoľahlivý
Sheldon	<u>MEZOMORFNÝ</u> pevný silný, vysoká špecifická váha, zdatný	<u>SAMATOTÓNNY</u> sebavedomý, aktívny, dominantný, smelý, agresívny, dobrodružný, málo citlivý, nedostatočne ľútosťivý a súcitný
Kriminálne správanie: prevládajú násilné trestné činy		

Existuje ďalšie množstvo rôznych typológií, zachytávajúce biologické ako psychické typy. Medzi typické biologické typológie patrí napr. **Lombrosova predstava rodeného zločinc**a z druhej polovice 19. storočia. Z forenznopsychologických koncepcií je veľmi známa **Eysenckova typológia**, ktorá pracuje s globálnymi psychickými dimenziami, ako je extravergia, introverzia, labilita, stabilita a psychotizmus (zatvrdilosť). Je to typológia, ktorá nadväzuje na klasické druhy temperamentu a umožnila vznik zaujímavých škál kriminality a návykovosti.

Praktická využiteľnosť typológií je rôznorodá a niekedy aj pri jednostrannom výbere aj problematická. Väčší význam a funkčnosť pre prax majú tie typológie, ktoré pracujú s celou osobnosťou (jej štruktúrou i správaním) a súčasne i s bežne používanými psychopatologickými hľadiskami. L. Čírtková a F. Červinka (1994, s. 156) uvádzajú 5 základných typov osobnosti páchatel'a, ktoré vznikli zovšeobecnením mnohých autorských typológií rešpektujúce aj forenzne významné psychické poruchy:

5 základných typov osobnosti páchatel'a	
1.	Socializovaný (normálny) typ
2.	Neurotický typ
3.	Psychopatický typ
4.	Mentálne retardovaný typ
5.	Psychotický typ

Rozoberieme znaky jednotlivých typov podrobnejšie:

1. Socializovaný (normálny typ):

- normálna osobnosť, na ktorú sa vzťahujú všeobecné poznatky o prežívaní a správaní,
- spáchaný skutok má epizodický charakter, ktorý je výsledkom situačných tlakov, nedbanlivosti a neuvedomenia,
- absentujú výraznejšie známky poruchovosti, jednanie s týmto páchatel'om nebýva zložité.

2. Neurotický typ

- nápadná osobnosť, u ktorej sa vyskytujú väčšie či menšie neurotické poruchy (úzkosť, neurovegetatívne poruchy, depresívna nálada, hysterické reakcie, nutkavé vtieravé predstavy a úkony, atď.),
- kriminálne konanie je dôsledkom nevyriešených emocionálnych konfliktov (najčastejšie v rodine),
- spôsob spáchania trestného činu má typický rukopis a zaobchádzanie s týmto páchatel'om býva komplikované.

3. Psychopatický typ

- výrazne nápadná (vybočená) osobnosť, prejavujúca sa svojráznymi a zvláštnymi spôsobmi správania,
- kriminálne konanie je výrazom relatívne trvalej poruchy (odchýlky) osobnosti a odmietania, nerešpektovania a porušovania rôznych sociálnych a právnych noriem (sociopat),
- v kriminálnej populácii je značné zastúpenie psychopátov (okolo 30%) a ich počet narastá s recidívou trestnej činnosti (okolo 70%), jednanie so psychopatmi je mimoriadne obtiažne.

4. Mentálne retardovaný typ

- osobnosť, ktorá sa vyznačuje nízkou inteligenciou. Ide o slaboduchosť (mentálna subnorma) a o slabomyseľnosť (debilita),
- kriminálne konanie je výsledkom primitívnej osobnosti, čomu zodpovedá aj obraz jej trestnej činnosti (násilná trestná činnosť, sexuálne útoky proti deťom, zvieratám a pod.), často býva vykonávateľom nápadov a iniciatívy druhých ľudí,
- rozpoznanie tohto typu páchatel'a býva ľahké, kontakt s ním však prináša riziko zvýšenej sugestibility (nekritické prijímanie názorov iných, nespoľahlivé výpovede, bludné závery, atď.).

5. Psychotický typ

- osobnosť, ktorá trpí niektorou z konkrétnych duševných chorôb, t. j. psychózou,
- kriminálne konanie (osobitne násilná trestná činnosť) je výsledkom aktualizovanej fázy psychického ochorenia, osobnosť psychotika býva nápadná svojou bizarnosťou, nezrozumiteľnosťou a často i brutalitou,
- rozpoznanie konkrétnej psychózy je veľmi zložitá záležitosť vyžadujúca prizvanie znalca psychiatra a niekedy aj klinického psychológa.

3. Kriminálna agresia

V súvislosti s kriminálnou dráhou, osobitne recidívou trestnej činnosti vystupuje do popredia agresivita ako osobnostná dimenzia kriminálnej agresie. Kým agresia je násilnou, deštruktívnou jednotkou správania, útočnou reakciou na podnet, tak agresivita je relatívne trvalá dispozícia či vlastnosť osobnosti správať sa agresívne (Heretik, 1994, s. 144-145).

Agresivita často súvisí s poruchami osobnosti – psychopatiami (napr. agresívny psychopat, paranoický psychopat a pod.). Odborníci zdôrazňujú, že agresivita je podmienená vrodenými, biologickými faktormi a učením (osobitne sociálnym učením). Často je u páchatel'ov trestných činov znásobená psychosociálnymi vplyvmi, formujúcich u nich hostilitu, ktorá zvyrazňuje ich nepriateľský postoj k ostatným ľuďom, negativizmus, zatrpknutosť či odpor.

Agresia je jednou z vrodených obranných reakcií spoločných človeku a subhumánnym živočíchom. V priebehu ontogenézy (individuálneho vývinu) je potom táto forma správania ovplyvňovaná v procese socializácie sociálnym učením. Na základe sociálneho učenia sa jednak dotvára systém regulácie správania, predovšetkým subsystém inhibícií (útlmov) agresie, jednak sa formujú špecifické vzorce správania, ktoré subjektu umožňujú prejavíť agresiu sociálne prijateľným spôsobom (proces kanalizácie agresie).

Kriminálnu agresiu je možné definovať ako také použitie fyzickej sily, jej hrozby či iného verbálneho útoku (ohováranie, urážky) s cieľom poškodiť objekt činnosti či zabrániť jeho útočnému správaniu, ktoré ohrozujú alebo porušujú záujmy chránené trestným zákonom. Ako je už z definície jasné, kriminálna agresia môže byť nielen **útočná, ofenzívna**, ale aj **obranná, defenzívna**. Rozlišujúcim kritériom je motivácia, resp. sprevádzajúci afekt. Ofenzívna agresia býva obvykle spojená s afektom hnevu (s výnimkou sexuálno-agresívneho správania), defenzívna výlučne so strachom, ako tomu býva obvykle napr. v excese mimo nutnej obrany alebo u krycích vrážd (strach z odhalenia).

Samotné kriminálno-agresívne správanie potom môže prebiehať v dvoch základných formách:

- a) **ako riadené, plánovité správanie spontánnej povahy**, bez výraznejšieho emocionálneho sprievodu. Páchatel' nebýva obeťou frustrovaný. Agresia je ofenzívna a inštrumentálna, slúži teda ako prostriedok na dosiahnutie cieľa. Situačný potenciál trestného činu je nízky, tzn. že prebieha v nevhodnej situácii s nevhodnou obeťou, páchatel' si musí vhodnú situáciu vytvárať a pod. (chladná agresia);
- b) **ako neriadené, neplánovité správanie reaktívnej povahy**, vznikajúce v priebehu konfliktnej interakcie s obeťou a sprevádzané silným emocionálnym vzrušením. Cieľom správanie ja samotná agresia. Potenciál trestného činu býva vysoký (afektívna agresia).

Chladná agresia – je podmienená prevažne osobnostne. Delikt je pripravovaný, je vytváraná vhodná situácia a násilie je používané ako nástroj, pomocou ktorého sa páchatel' dostáva rýchle a účinne k cieľu, k čo možno okamžitému uspokojeniu svojich potrieb. Pre

jeho osobnosť je charakteristická bezohľadnosť, egocentričnosť, nízke inhibície (nezdržanlivosť), sklon k porušovaniu pravidiel a noriem, slabá schopnosť empatie a súcitu a slabé emocionálne väzby na okolie.

Afektívna agresia – je predovšetkým situačne podmienená. Objavuje sa v špecifických situáciách záťaže, či krátkodobých, masívnych alebo dlhodobých. V osobnosti jedincov, ktorí ju páchajú, nachádzame jednak afektívnu labilitu, explozivitu, poruchy regulácie správania a pod., jednak narastajúcu neurotizáciu osobnosti, masívne vnútorné napätie, špecifickú väzbu na obeť a životné podmienky (závislosť). Deliktom tejto druhej skupiny páchatel'ov často predchádzajú drobné zlyhania v podobe napr. menej závažných agresíí atď.

Ani u jednej skupiny páchatel'ov spravidla nenachádzame agresivitu ako typickú osobnostnú črtu a to nielen v osobnostných testoch, ale prakticky ani pri analýze ich doterajšieho správania a jeho event. porúch, snád' s drobnou výnimkou prvej skupiny. Kriminálna kariéra má u nich obvykle polytropnú (rôznorodá recidíva), niekedy ditropnú (2 druhy trestnej činnosti) povahu. Z tohto hľadiska sa pojem agresivity – aspoň z forenznopsychologického hľadiska – javí skôr ako zavádzajúci.

Otázky:

1. Čím sa zaoberá kriminologická psychológia?
2. V akých oblastiach sa aplikujú poznatky kriminologickej psychológie?
3. Ako by ste charakterizovali osobnosť páchatel'a?
4. Opíš vplyv inteligencie na páchanie trestnej činnosti.
5. Čím sa líši osobnosť páchatel'a od osobnosti bežného jedinca?
6. Aké negatívne osobnostné vlastnosti odlišujú páchatel'a od bežného jedinca?
7. Vymenuj znaky, ktoré sú príznačné pre kriminálne správanie.
8. Čím býva motivované kriminálne správanie?
9. Aké typologické koncepcie v histórii kriminologickej psychológie poznáš?
10. Opíš socializovaný (normálny) typ osobnosti páchatel'a.
11. Opíš neurotický typ osobnosti páchatel'a.
12. Opíš psychopatický typ osobnosti páchatel'a.
13. opíš mentálne retardovaný typ osobnosti páchatel'a.
14. Opíš psychotický typ osobnosti páchatel'a.
15. Charakterizuj, čo je agresia a agresivita a aký je medzi nimi rozdiel?
16. Charakterizuj kriminálnu agresiu.
17. Opíš útočnú, ofenzívnu agresiu, obrannú, defenzívnu agresiu a aký je medzi nimi rozdiel?
18. Opíš riadené, plánovité kriminálno-agresívne správanie spontánnej povahy.
19. Opíš neriadené, neplánovité kriminálno-agresívne správanie reaktívnej povahy.
20. Opíš chladnú agresiu.
21. Opíš afektívnu agresiu.
22. Aký typ socializácie sa hodí pre riadené kriminálno-agresívne správanie a chladnú agresiu a aký typ pre neriadené kriminálno-agresívne správanie a afektívnu agresiu a prečo?